

Л.Д. Гармідер, д.е.н., доц.
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»
Т.С. Вакарчук, гол. держ. інспектор
Дніпропетровська митниця ДФСУ

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВИ

У даній роботі визначено важливість дослідження впливу факторів на економічне зростання з метою його прискорення. Зазначене сприятиме підвищенню ефективності державної економічної політики. Виокремлено різні види класифікації факторів економічного зростання, в залежності від характеру їх впливу, спрямованості дії, якісного змісту тощо. Запропонована певна систематизація факторів економічного зростання. Доцільність зазначеного полягає у виокремленні основних з факторів, якими є виробничо-економічні і науково-технологічні й інноваційні, та факторів організаційно-інституціональних і регулятивних, природно-географічних і соціально-політичних, що зумовлюють ефективне та раціональне використання перших. Вказані фактори взаємопов'язані між собою та мають комплексний вплив на економічне зростання держави. Виокремлено найважливіші фактори економічного зростання, а саме, фізичний капітал, науково-технічний прогрес, людський капітал, чисельність зайнятих в економіці.

Ключові слова: фактори економічного зростання; систематизація факторів економічного зростання.

Постановка проблеми. Економічне зростання, що є однією з довгострокових цілей держави, відбувається під дією певних факторів. При чому, одні з них стимулюють його, інші – уповільнюють. Для кожної країни характер цих факторів залежить від соціально-економічного середовища та національних особливостей. Тому при дослідженні процесу економічного зростання важливо виділити основні фактори, які позитивно на нього впливають, та визначити характер їх впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу аспектів економічного зростання та його факторів присвячені праці С.Кузнеця, Е.Денісона, Р.Солоу, П.Ромера, Н.Менк'ю, Д.Ромера, Д.Вейла, М.Портера, П.В. Круша, С.О. Тульчинської, С.І. Юрія, В.Г. Бодрова, С.Панчишина, Л.А. Швайки, О.О. Переполкіної, Г.Я. Глухої, О.Я. Базілінської та ін. Попри численну кількість робіт з зазначеного питання, проблема досягнення економічного зростання на сьогодні залишається актуальною.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення основних факторів економічного зростання. Доцільність зазначеного полягає у можливості підвищення ефективності економічної політики держави через вплив на найважливіші фактори, що сприяють економічному зростанню.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасній економічній літературі існують різні види класифікації факторів економічного зростання, в залежності від характеру їх впливу, спрямованості дії, якісного змісту тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Види класифікації факторів економічного зростання

Автор, джерело	Класифікація факторів економічного зростання
1	2
П.В. Круш, С.О. Тульчинська [7, с. 320-322], С.І. Юрій [6, с. 436], В.Г. Бодров [2, с. 91]	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фактори пропозиції (кількість та якість природних ресурсів; кількість та якість трудових ресурсів; обсяг основних фондів; науково-технічний прогрес); ▪ фактори попиту (споживчий попит; інвестиційний попит; податковий тиск; ефективність кредитно-банківської системи); ▪ фактор розподілу (розподіл зростаючих обсягів ресурсів; розподіл доходів у суспільстві)
С. Панчишин [8, с. 144-145], Л.А. Швайка [11, с. 155]	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фактори пропозиції (кількість та якість природних ресурсів; кількість та якість трудових ресурсів; обсяг капіталу; науково-технічний прогрес); ▪ фактори попиту (встановлення оптимальних цін; податків; процентних ставок); ▪ фактор ефективності (виробнича ефективність; розподільна ефективність); ▪ соціокультурні, інституційні та інші фактори (соціальна, культурна, політична атмосфера в країні)

Закінчення табл. 1

1	2
О.О. Перепьолкіна [9, с. 111-112]	<ul style="list-style-type: none"> • об'єктивні економічні фактори (дія об'єктивних економічних законів; наявність підприємницьких ризиків; час; циклічні коливання); • фактори державного регулювання економіки (законодавча база; бюджетно-податкова політика; грошово-кредитна політика; зовнішньоекономічна політика; соціальна політика; структурна політика; інституційні фактори); • інноваційні фактори (рівень розвитку науки; сприяння науково-технічному прогресу; інноваційна політика; технічна оснащеність виробництва, оновлення основних фондів; інформаційні ресурси); • інвестиційні фактори (залучення іноземних інвестицій; інвестиційна активність всередині держави; ефективність розміщення інвестиційних ресурсів; капітальні блага); • об'єктивні природні фактори (географічне положення країни; кліматичні умови; наявність корисних копалин, мінеральних ресурсів; багатство флори і фауни; родючість земель); • демографічні фактори (кількість і склад населення; рівень зайнятості; рівень освіти населення); • суб'єктивні психологічні фактори (ментальність; рівень свідомості нації; ставлення до праці; економічна культура; підприємницькі здібності; соціально-політичний стан держави); • форс мажорні фактори (природні катастрофи; стихійні лиха; техногенні катастрофи; аварії; війни; терористичні акти)
Г.Я. Глуха [4, с. 65, 71]	<ul style="list-style-type: none"> ❖ з позиції впливу на економічне зростання: <ul style="list-style-type: none"> ▪ за способом впливу (фактори-джерела; фактори-обмежники), ▪ за характером впливу (базисні відтворювальні; пов'язані з регулюючим впливом держави), ▪ за ступенем використання (фактори, що використовуються; резервні; потенційні); ❖ за спрямованістю дії: <ul style="list-style-type: none"> ▪ за складовими ринкового механізму (фактори пропозиції; фактори попиту; фактори розподілу), ▪ залежно від сектора національної економіки (зовнішні; внутрішні), ▪ за результатом дії (стимулюючі; стримуючі); ❖ за якісним змістом: <ul style="list-style-type: none"> ▪ за типом економічного зростання (екстенсивні; інтенсивні), ▪ за походженням (екзогенні; ендегенні), ▪ залежно від трансформації у рамках системи (рефлексні; пружні)

Портер М. виділив такі головні фактори економічного зростання, як капітал, робоча сила, наука і технологія, інформація, інфраструктура [10, с. 175].

На думку О.Я. Базилінської, найважливішим фактором економічного зростання є науково-технічний прогрес [1, с. 334].

Розвиток суспільства і економіки здійснює вплив на набір факторів, що впливають на економічне зростання. Слід зазначити, що фактори економічного зростання є економічними складовими, що впливають на якість і раціональність масштабів збільшення виробництва; від яких залежать темпи, обсяг і ефективність реального виробництва. У рамках національної економіки вплив факторів економічного зростання складно між собою взаємопов'язаний. Головне завдання держави – максимально повно використати існуючі економічні фактори, перенаправити їх в потрібну сторону, щоб орієнтувати економічне зростання на реалізацію інтересів усього населення. Виходячи з цього, на наш погляд, усі фактори можна розділити на п'ять груп, залежно від способу впливу: виробничо-економічні, науково-

технологічні й інноваційні, організаційно-інституціональні і регулятивні, природно-географічні і соціально-політичні (рис. 1).

Доцільність запропонованої класифікації полягає в тому, що сучасний етап розвитку економічної науки зумовив необхідність розробки моделей економічного зростання, що враховують вплив, як ключових економічних факторів (виробничо-економічних, природно-географічних, науково-технологічних та інноваційних), так і неекономічних (організаційно-інституціональних і регулятивних, соціально-політичних). Комплементарність економічних і неекономічних факторів економічного зростання проявляється в їх взаємному доповненні один одного. Взаємне доповнення економічних і неекономічних факторів пояснюється відмінностями в характері, часі дії на економічне зростання. Ключові економічні фактори зростання впливають на економічне зростання безпосередньо, а неекономічні – опосередковано.

Рис. 1. Систематизація факторів економічного зростання

Сукупність ресурсів, зокрема, основних фондів, природних та трудових ресурсів, а також ступінь науково-технічних можливостей держави, спроможних виробляти товари та послуги для населення, складають виробничий та науково-технічний потенціал національної економіки, що визначає здатність виробництва вирішувати завдання соціально-економічного розвитку держави. До нього належать науково-технологічні й інноваційні та виробничо-економічні фактори. Останніми є ресурси та умови, необхідні для здійснення виробничої діяльності. Їх якість залежить від рівня науково-технологічного та інноваційного розвитку держави. Зазначені фактори зумовлюють здатність національної економіки виробляти певний обсяг валового внутрішнього продукту.

Вищезазначені фактори взаємопов'язані між собою та мають комплексний вплив на зростання економіки держави. На нашу думку, з сукупності факторів, що впливають на економічне зростання, до найважливіших належать фізичний капітал, науково-технічний прогрес, людський капітал, чисельність зайнятих в економіці.

Науково-технічний прогрес має вирішальний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Використання нової техніки, технології, інформаційних систем зумовлює підвищення продуктивності економічних ресурсів. Науково-технічний прогрес зумовлює зміни в галузевій структурі економіки, завдяки чому з'являються нові галузі та виробництва. При цьому підвищується якість виробленої продукції.

Так, внесок науково-технічного прогресу в економічне зростання є безперечним. Але науково-технічний прогрес досить складно виявити та розрахувати, оскільки він є довгостроковим фактором, який важко спостерігати в короткостроковий або середньостроковий проміжки часу. Матеріалізований науково-технічний прогрес втілюється через покращення якості капіталу, його продуктивності, не матеріалізований – через прогрес знань.

Перші дослідження аспектів науково-технічного прогресу та його впливу на ефективність суспільного виробництва зустрічаються в працях А.Сміта, Д.Рікардо та К.Маркса. Також дослідженню вказаної тематики присвячені праці Й.Шумпетера, Р.Солоу, Е.Денісона, Р.Лукаса, П.Ромера, Н.Д. Кондрат'єва, Ч.Кобба, П.Дугласа, Ф.Егіяна, П.Хойтга, Дж.Гроссмана, Е.Хелпмана, Н.Менкью, Д.Ромера, Д.Вейла, М.Брауна, Ю.П. Іванилова, А.В. Лотова, С.А. Веселової та інших.

Історичний досвід багатьох країн свідчить, що науково-технічний прогрес, який характеризується взаємовпливом науки, техніки і виробництва, є внутрішнім фактором економічного зростання. При такому розумінні характеру науково-технічного прогресу, як результату економічної діяльності, що створює нову техніку і технологію, з'являється можливість аналізувати ефективність використання економічних ресурсів. Загальний стан економічної системи та спрямованість державної політики пов'язані з науково-технічним прогресом. Зазначене дозволяє визначати його динаміку за допомогою зв'язків усередині виробничої системи.

На думку С.А. Веселової [3, с. 6], вплив науково-технічного прогресу на економічне зростання є замкненим механізмом, який може бути представлений у вигляді системи взаємодій, які повторюються, а саме: прискорення науково-технічного зростання ефективності виробництва → підвищення темпів приросту об'єму виробництва → зміна структури виробництва і споживання → підвищення якості економічного зростання → збільшення людського капіталу → прискорення науково-технічного прогресу.

Врахування позитивного впливу науково-технічного прогресу на економічне зростання є вкрай важливим для формування економічної політики держави з метою збільшення потенціалу пріоритетних галузей виробництва та підвищення конкурентоспроможності власної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Капітал, що є запасом матеріальних та нематеріальних цінностей, які використовуються для отримання доходу, розрізняють фізичний та людський. Фізичний капітал, що є основним та оборотним, являє собою виробничий ресурс, який є результатом процесу виробництва [5, с. 719–721].

Людський капітал, на нашу думку, є реалізованою частиною людського потенціалу, сукупністю таких елементів, як здоров'я, освіта, здібності, культура, навички, виробничий досвід, мотивації, що формуються та накопичуються впродовж життя людини шляхом фінансування та реалізуються нею з метою отримання прибутку.

Розробка теоретичних підходів до оцінки людських здібностей як одного з різновидів капіталу зустрічається ще у працях класиків політичної економії У.Петті, А.Сміта, Д.Рікардо. В роботах Т.Веблена, Й.Шумпетера, Дж.М. Кейнса зустрічається розробка теоретичних підходів до оцінки людських здібностей, як одного з різновидів капіталу, та продовжується у працях Ж.Б. Сея, Л.Вальраса, Дж.М. Кларка, Й.Г. фон Тюнена, І.Фішера.

Окремі елементи теорії «людського капіталу» були розроблені в першій половині ХХ сторіччя, але трансформація різних наукових знань в достатньо цілісну сучасну теорію «людського капіталу» відбулася наприкінці 50-х – початку 60-х років ХХ сторіччя. Найбільший внесок в її розвиток зробили Т. Шульц і Г.Беккер та їх послідовники Дж.Мінцер, Л.Туроу, Ц.Гріліхес, М.Блауг, Дж.Кендрік, К.Б. Малліган, Х.С. Мартін, Д.Асемоглу, Дж.Ходжсон, Дж.Стігліц, М.Спенс, В.І. Макконелл, С.Л. Брю, Р.Лукас, Дж.Псахаропулос, Г.Патрінос та інші.

Шульц Т. розглядав людський капітал як додаткове джерело доходу, що забезпечується знаннями, навичками, здібностями людини. Вкладення в людину, такі як витрати на освіту в середніх та вищих учбових закладах, навчання на робочому місці, витрати у сфері охорони здоров'я, науки, трактуються ним як інвестиції [13, с. 5–84; 14, с. 1–17]. На думку Г.Беккера, людський капітал складається з освіти (загальні та спеціальні знання), здоров'я, професійної підготовки (кваліфікація, навички, виробничий досвід), вмінь, міграції, володіння економічно значущою інформацією, мотивації до економічної діяльності та енергії, які властиві людським істотам і можуть бути використані впродовж визначеного періоду часу з метою виробництва товарів та послуг [12, с. 9–49].

Після 60-х років ХХ сторіччя практично у всіх визначеннях людського капіталу мова йде не тільки про знання, навички та здібності, що реалізуються, про зовнішнє стимулювання, а й про можливості їх придбання, про внутрішню мотивацію робітника.

Питання формування та ефективного використання творчих здібностей людини досліджувалися також у політекономії радянського періоду (А.Е. Котляр, С.Г. Струмилін). У вітчизняній економічній літературі в 1992–1993-х роках почало формуватися усвідомлення концепції людського розвитку. Основними економістами, що досліджували людський капітал, є А.І. Анчишкін, М.М. Критський, В.С. Автономов, Р.Капеллошников, А.І. Добринін, С.А. Дятлов, К.Циренова, В.І. Марцинкевич, І.В. Соболева, Т.Кір'ян, І.В. Ільїнський, Т.О. Разумова, С.Ю. Рощін, С.В. Мочерний, М.В. Довбенко, А.А. Чухно та інші.

Спільним у працях українських та закордонних вчених є те, що людський капітал являє собою наявний у людини запас здоров'я, здібностей, мотивацій та сформовані в результаті інвестицій знання, культура, професійний досвід, які сприяють підвищенню ефективності діяльності виробництва та зростанню доходів людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, економічне зростання відбувається не лише в силу впливу ключових економічних факторів зростання, але і впливу неекономічних факторів. Виділення основних факторів економічного зростання дає змогу глибше вивчити їх природу. На сьогодні актуальним залишається питання стосовно кількісної оцінки їх позитивного впливу на перебіг економічних процесів. Відповідь на це питання дозволить уряду застосовувати ефективні методи регулювання з метою досягнення рівноважного зростання національної економіки.

Список використаної літератури:

1. *Базилінська О.Я.* Макроекономіка : навч. посібник / *О.Я. Базилінська*. – К. : ЦУЛ, 2005. – 442 с.
2. *Бодров В.Г.* Державне регулювання економіки та економічна політика / *В.Г. Бодров, О.М. Сафронова, Н.І. Балдич*. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с.
3. *Веселова С.А.* Научно-технический прогресс как фактор экономического роста: механизм воздействия и социально-экономические противоречия : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. / *С.А. Веселова*. – Санкт-Петербург, 2002. – 23 с.
4. *Глуха Г.Я.* Національна економіка: фактори зростання: монографія / *Г.Я. Глуха*. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет ім. А.Нобеля, 2014. – 312 с.
5. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / Редкол. : *С.В. Мочерний* (відп. ред.) та ін. – К. : «Академія», 2000. – 863 с.
6. Економічна теорія: політична економія : підручник / за заг. ред. *С.І. Юрія*. – К. : Кондор, 2009. – 604 с.
7. *Круш П.В.* Макроекономіка : навч. посібник / *П.В. Круш, С.О. Тульчинська*. – Київ : ЦУЛ, 2005. – 400 с.
8. *Панчишин С.* Макроекономіка : навч. посібник / *С.Панчишин*. – вид. 2-ге, стереотип. – К. :Либідь, 2002. – 616 с.
9. *Перепьолкіна О.О.* Економічне зростання в умовах перехідної економіки / *О.О. Перепьолкіна* // *Фінанси України*. – 2005. – № 5. – С. 110–121.
10. Державне регулювання економіки : навч. посібник / *С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.* – К. : КНЕУ, 2005. – 440 с.
11. *Швайка Л.А.* Державне регулювання економіки : підручник / *Л.А. Швайка*. – К. : Знання, 2008. – 462 с.
12. *Becker G.* Investment in Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis / *G.Becker* // *Journal of Political Economy*. Supplement. – 1962. – № 5. – Pp. 9–49.
13. *Schultz T.* Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities / *T.Schultz*. – N.Y., 1975. – 84 p.
14. *Schultz T.* Investment in Human Capital / *T.Schultz* // *The American Review*. – 1961. – № 1. – Pp. 1–17.

References:

1. Bazilins'ka, O.Ja. (2005), *Makroekonomika*, CUL, Kyi'v, 442 p.
2. Bodrov, V.G., Safronova, O.M. and Baldych, N.I. (2010), *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky ta ekonomichna polityka*, Akademvydav, Kyi'v, 520 p.
3. Veselova, S.A. (2002), *Nauchno-tehnicheskij progress kak faktor jekonomicheskogo rosta: mehanizm vozdeystvija i social'no-jekonomicheskie protivorechija*, avtoref. dis. na soisk. uch. step. kand. jekon. nauk, Sankt-Peterburg, 23 p.
4. Gluha, G.Ja. (2014), *Nacional'na ekonomika: faktory zrostantnja*, monografija, Dnipropetrovs'kyj universytet im. A.Nobelja, Dnipropetrovs'k, 312 p.
5. Mochernyj, S.V. (ed.) (2000), *Ekonomichna encyklopedija*, in 3 volumes, Vol. 1, Akademiya, Kyi'v, 863 p.
6. Jurij, S.I. (ed.) (2009), *Ekonomichna teorija: politychna ekonomija*, Kondor, Kyi'v, 604 p.
7. Krush, P.V. and Tul'chyns'ka, S.O. (2005), *Makroekonomika*, CUL, Kyi'v, 400 p.
8. Panchyshyn, S. (2002), *Makroekonomika*, in 2nd ed., stereotyp., Lybid', Kyi'v, 616 p.
9. Perep'olkina, O.O. (2005), «*Ekonomichne zrostantnja v umovah perehidnoi' ekonomiky*», *Finansy Ukrainy*, № 5, pp. 110–121.
10. Chystov, S.M., Nykyforov, A.Je. and Kucenko, T.F. (2005), *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky*, KNEU, Kyi'v, 440 p.
11. Shvajka, L.A. (2008), *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky*, Znannja, Kyi'v, 462 p.
12. Becker, G. (1962), «Investment in Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis», *Journal of Political Economy*. Supplement, № 5, pp. 9–49.
13. Schultz, T. (1975), *Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities*, N.Y., 84 p.
14. Schultz, T. (1961), «Investment in Human Capital», *The American Review*, № 1, pp. 1–17.

ГАРМІДЕР Лариса Дмитрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки промисловості та організації виробництва ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет».

Наукові інтереси:

- логістичне управління потоковими процесами;
- регіональна економіка;
- мотивація та розвиток персоналу.

Тел.: (068) 855–43–64.

E-mail: garm@ukr.net.

ВАКАРЧУК Тетяна Сергіївна – головний державний інспектор Дніпропетровської митниці ДФСУ.

Наукові інтереси:

- економічне зростання держави.

Тел.: (067) 560–04–05.

E-mail: tsvakarchuk83@mail.ru.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2017.